

priključi partizanskim odredima Makedonije. Ubrzo posle pristupanja NOV i PO Makedonije, Trbić beži iz njenih redova najverovatnije plašeći se odmazde zbog njegovog aktivnog delovanja u ravnogorskom pokretu.

Poslednja, treća celina obuhvata period od kraja 1944, pa do njegove smrti 24. septembra 1947. Ova celina uključuje poglavlja od broja osam do jedanaest (139–210). Autor najviše pažnje posvećuje ilegalnom delovanju i životu Milivoja Trbića od 1945. do 1947, operacijama koje su preduzeli organi nove vlasti za njegovo hapšenje i suđenju i egzekuciji koji su sprovedeni nakon njegovog hvatanja. Zemaljska komisija Makedonije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača donela je odluku po kojoj se Milivoj Trbić tretirao kao ratni zločinac. Tražena je i njegova ekstradicija od Velike Britanije i Grčke, jer se pretpostavljalo da je izbegao u neku od tih zemalja. Autor dalje, uz pomoć neobjavljene arhivske građe, uspešno i živopisno prikazuje kako su organi UDB-e uspeali da „spletu mrežu“ oko Milivoja Trbića, koji se krio po prilipskim selima i da ga uhvate januara 1947. godine. Na sudskom procesu u Skoplju održanom od 11. do 13. juna 1947. Trbić je za krivično delo protiv naroda i države osuđen na kaznu smrti streljanjem, trajan gubitak političkih i građanskih prava i konfiskaciju celokupne imovine.

Aleksandar Simonovski na kraju zaključuje da se Milivoj Trbić pojavio na istorijskoj pozornici u periodu Drugog svetskog rata. Pri organizaciji ravnogorskog pokreta u Makedoniji, Trbić je delovao prema političkoj platformi i ustaljenoj taktici koje su karakterisale ravnogorski pokret. Trbić je tek sredinom 1944. uspeo da ostvari organizacione uspehe, ali je konačnom prevagom partizanskog pokreta njegovo delovanje *de facto* bilo završeno.

Knjiga Aleksandra Simonovskog *Милвој Трбиќ (1913–1947)* predstavlja biografiju jednog od glavnih organizatora ravnogorskog pokreta u Makedoniji. Autor je svoj istraživački rad bazirao u pet ustanova u Makedoniji i Srbiji: Državnom arhivu Republike Makedonije (Државниот архив на Република Македонија), Državnom arhivu Republike Makedonije - Odeljenje u Skoplju (Државниот архив на Република Македонија – Одделение Скопје), Dokumentacionom odeljenju Instituta za nacionalnu istoriju iz Skoplja (Документационото одделение „Д-р Велимир Брезоски“ при Институт за национална историја), Vojnom

arhivu u Beogradu i Arhivu Jugoslavije u Beogradu. Korišćeno je 24 zbornika dokumenata, četiri lista, dok spisak literature broji gotovo 100 referenci. Svu navedenu građu i naslove autor uspešno, metodološki i sistematično kombinuje, dolazeći do zaključaka koji odgovaraju pravilima istorijske struke. Ipak, po sopstvenom priznanju, kolega Simonovski zbog finansijskih razloga nije bio u mogućnosti da obavi i dodatna istraživanja, prvenstveno na građi koja je pohranjena u bugarskim arhivima, ali i na određenim fondovima koji se nalaze u arhivima u Srbiji. Zbog toga ostajemo uskraćeni za moguće dodatne informacije vezane za ličnost i delovanje Milivoja Trbića.

Kao pionirski poduhvat zasnovan na navedenoj arhivskoj građi i mnogobrojnim objavljenim izvorima i literaturi, ova monografija svakako zaslužuje dalje korišćenje i citiranje u drugim naučno-istraživačkim poduhvatima sličnog karaktera, pa je preporučujemo zainteresovanoj javnosti.

Boris Tomanić

Stevan Moljević, *Ravna gora u svetlu i magli*, priredili prof. dr Momčilo Pavlović i dr Bojan B. Dimitrijević, Beograd, Institut za savremenu istoriju, Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“, Arhiv Srbije, 2019, 302.

Nastavak istraživanja dokumenata Bezbednosno-informativne agencije pohranjenih u fondovima Arhiva Srbije rezultirao je još jednom, trećom, knjigom u ediciji Instituta za savremenu istoriju i Arhiva Srbije „Dokumenta službi bezbednosti“. Reč je o rukopisu *Ravna Gora u svetlu i magli* Stevana Moljevića, istaknutog člana i predsednika Izvršnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta (CNK), najvišeg političkog tela ravnogorskog pokreta, koji su priredili prof. dr Momčilo Pavlović i dr Bojan B. Dimitrijević. Stevan Moljević, predratni banjalučki advokat i dugogodišnji nacionalni radnik, pod utiskom brzog sloma jugoslovenske države i ustaških zločina nad Srbima, sastavio je juna 1941. projekat o budućem uređenju Srbije i Jugoslavije pod naslovom „Homogena Srbija“, kojim je radikalno iscrtao i razgraničio srpske i hrvatske teritorije u posleratnoj Jugoslaviji. U tom smislu pisao je i Dragiši Vasiću decembra 1941, preko koga je uspostavio vezu sa ravnogorskim pokretom. Interesantno je napomenuti da Moljević projekat uopšte ne pominje u svojim sećanjima. Samom

pokretu se pridružio na proleće 1942, a od decembra iste godine stalno se nalazio uz štab generala Dragoljuba Mihailovića, sve do podnošenja ostavke na mesto predsednika Izvršnog odbora CNK-a marta 1945. godine. Svoja sećanja, nastala za vreme tamnovanja u Sremskoj Mitrovici, Moljević je napisao na listićima toalet papira i sakrio ih u posebno napravljenom udubljenju ispod zatvorskog prozora, da bi, posle pronalaska u zidu, rukopis bio prekucan na pisačoj mašini. Iz uvodne studije ove knjige saznajemo da se identičan dokument nalazi u dosijeu Stevana Moljevića u Istorijskom arhivu Beograda.

Rukovodeći se već ustaljenom praksom prilikom priređivanja dokumenata, priređivači su u uvodnoj studiji dali biografiju Stevana Moljevića, sa akcentom na njegovom političkom radu u okviru CNK-a i ravnogorskog pokreta, i kratak istorijat rukopisa, dok su tekst obogatili obimnim kritičkim aparatom u cilju boljeg razumevanja opisanih ličnosti i događaja. Sam autor je tekst, posvećen „braniocu evropske kulture gospodinu Vinstonu Čerčilu“, podelio u 48 poglavlja, nejednakih po obimu, uz kratko uputstvo kako treba koncipirati i pripremiti rukopis za štampu. Prva tri poglavlja: „Ravna Gora u svetlu i magli“, „Ravnogorski narodni pokret i ravnogorski narodni odbori“ i „Muslimansko pitanje“ (koje je ujedno i najobimnije poglavlje) mogu se okarakterisati kao uvod u kojem je autor prikazao specifičnosti razvoja ravnogorskog pokreta na teritoriji Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore iznoseći svoje mišljenje o tome kako je trebalo organizovati pokret u pojedinim pokrajinama i podeliti vojne i političke poslove. Pored toga, dotičući često u svojim sećanjima muslimanske prvake iz Bosne i Hercegovine, Moljević je dao i kratak istorijat razvoja muslimanskog pitanja u Kraljevini Jugoslaviji, kao bazu za bolje razumevanje kasnijih poglavlja.

Glavni deo sećanja Stevana Moljevića predstavljen je u vidu „kraćih epizoda“ koje, uz par izuzetaka, hronološki prikazuju autorov rad u CNK-u i ravnogorskom pokretu, kao i dešavanja u samom pokretu i štabu Vrhovne komande, sa naglaskom na period 1944–1945. godine. Opisi mnogobrojnih ličnosti sa kojima je Moljević dolazio u kontakt, zabeleženi razgovori sa njima, rad CNK-a u poslednjim danima rata, prikaz razmišljanja i psihološkog stanja ljudi prilikom povlačenja kroz Srbiju i Bosnu, daju rukopisu posebnu vrednost. Takođe, treba izdvojiti i saznanja o stavovima koje

je Moljević zauzima o različitim pitanjima i ličnostima (posebno negativno mišljenje o generalu Milanu Nediću, Dimitriju Ljotiću, Milanu Aćimoviću, kompromitovanim predratnim političarima...). Svoja sećanja Stevan Moljević završava kratkim prikazom sudskog procesa 1946. godine i poslednjim razgovorom sa generalom Dragoljubom Mihailovićem.

Prilikom priređivanja rukopisa, Momčilo Pavlović i Bojan Dimitrijević su rešili da knjigu obogate različitim priložima. Tekst je propratio izvesnim brojem fotografija Stevana Moljevića i njegovog delovanja u ravnogorskom pokretu, kojima čitalac dobija i vizuelnu sliku događaja u opisanom periodu, kao i fotografijama nastalim prilikom pronalaska rukopisa u zatvorskom zidu koje se čuvaju u Arhivu Srbije zajedno sa tekstom rukopisa. Pored toga, uz tekst je priloženo i 18 dokumenata („Homogena Srbija“, lična prepiska, rezolucije i dokumenti sa nekoliko saslušanja Stevana Moljevića), koja, može se reći, predstavljaju organsku celinu sa priređenim rukopisom. Subjektivnost, koja u većoj ili manjoj meri neminovno prati svako memoarsko delo, ne umanjuje značaj Moljevićevih sećanja koja, zajedno sa priloženim dokumentima, čine važan izvor za proučavanje ravnogorskog pokreta.

Miloš Žikić

Ivan Mišković, Andrej Bader, *General iz premanture*, Prva knjiga, Medulin, Opština Medulin, 2019, 334.

Početkom 2019. godine u izdanju opštine Medulin pojavila se knjiga *General iz Premanture*, koju zajednički potpisuju Ivan Mišković i Andrej Bader. U suštini se radi o memoarskim zapisima Ivana Miškovića. Mišković, koji je rođen u Premanturi 24. oktobra 1920. godine, bio je general-pukovnik Jugoslovenske narodne armije. Učestvovao je u Drugom svetskom ratu borivši se u jedinicama partizanskog pokreta. U vreme aktivne vojne službe posle Drugog svetskog rata bio je angažovan na radu u OZN-i, Kontraobaveštajnoj službi (KOS) i Službi/Upravi bezbednosti JNA, na čije čelo je postavljen 1963. godine. Posle svega, bio je i specijalni savetnik predsednika Republike Josipa Broza Tita za pitanja iz oblasti bezbednosti (1971–1973), kao i sekretar Saveta za poslove državne bezbednosti Predsedništva SFRJ. Imao je istaknutu ulogu u toku afere o navodnom pri-